

Тема 11: Особливі порядки кримінального провадження

Системне та глибоке розуміння спеціальних процесуальних моделей, що відхиляються від загального порядку з метою забезпечення ефективності правосуддя та дотримання балансу між інтересами держави і правами людини.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Мета вивчення теми

Розуміння системи

Відмежовувати особливі порядки від загального порядку провадження та розуміти їх місце у системі кримінального процесу.

Аналіз підстав

Аналізувати умови застосування провадження на підставі угод, спеціального досудового розслідування та проваджень щодо окремих категорій осіб.

Оцінка гарантій

Визначати процесуальні ризики та оцінювати ефективність передбачених законом гарантій з урахуванням практики Верховного Суду та стандартів ЄСПЛ.

План теми

01

**Поняття та класифікація
особливих порядків**

02

Провадження на підставі угод

03

**Спеціальне досудове
розслідування**

04

Провадження щодо окремих категорій осіб

05

Процесуальні гарантії в особливих порядках

 Особливі порядки — це система, а не набір випадкових процедур.

Що таке особливий порядок кримінального провадження?

Класична модель кримінального процесу: **досудове розслідування** → **судовий розгляд** → **вирок** → **виконання**. Ця модель є базовою для більшості проваджень згідно із загальними положеннями КПК України.

Однак законодавець передбачив спеціальні процесуальні моделі — **особливі порядки** — які спрощують або модифікують класичний процес залежно від конкретної ситуації. Їх нормативна основа — **Розділ 6 КПК України**, що структурно виділяє їх у самостійний блок.

Сутність особливого порядку

Особливий порядок — це відхилення від стандартної процесуальної моделі, яке має чітку правову причину. Законодавець змінює «звичайний» процес лише тоді, коли:

Ефективність правосуддя

Наприклад, провадження на підставі угод — сторони ініціюють інший формат вирішення справи.

Специфіка суб'єкта

Наприклад, судді, народні депутати — особливий статус вимагає особливого порядку.

Об'єктивна неможливість

Наприклад, спеціальне досудове розслідування за відсутності підозрюваного.

Особливий порядок — це завжди реакція процесу на нестандартну ситуацію.

Чому це система, а не винятки?

Помилкове сприйняття

На практиці особливі порядки часто сприймають як «винятки з правила». Але таке сприйняття призводить до неправильного застосування норм.

Правильне розуміння

Особливі порядки **прямо передбачені структурою КПК**, мають власні глави та статті, містять самостійні процесуальні механізми:

- **Глава 35** — провадження на підставі угод
- **Глава 36** — приватне обвинувачення
- **Глава 37** — окремі категорії осіб

Це **розширення і деталізація системи**, а не відхилення від неї.

Ключовий принцип: баланс ефективності та гарантій

Чим більше процес відходить від класичної моделі, тим сильнішими мають бути процесуальні гарантії.

Угоди (ст. 468–474 КПК)

Добровільність, усвідомлення наслідків, обов'язковий судовий контроль.

In absentia (ст. 297-4 КПК)

Обов'язкова участь захисника, спеціальні умови дозволу слідчим суддею.

Окремі особи (ст. 480 КПК)

Додаткові гарантії незалежності, спеціальний порядок притягнення до відповідальності.

Класифікація особливих порядків

ЗА ПІДСТАВОЮ ВИНИКНЕННЯ

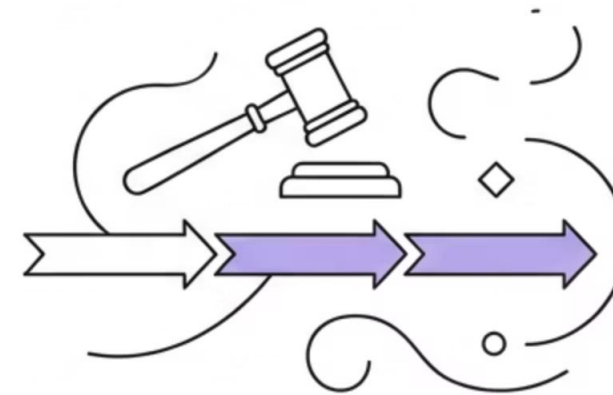
**диспозитивні
об'єктивно
зумовлені
статусні**

ЗА ХАРАКТЕРОМ ВПЛИВУ

**спрощувальні
модифікуючі
гарантійні**

ЗА ПРОЦЕУАЛЬНОЮ СТАДІЄЮ

**досудове
розслідування
судовий
розгляд
комплексні**

Класифікація має пряме практичне значення: суддя, прокурор або адвокат повинен миттєво визначити вид порядку, підсилені гарантії та норми, що мають пріоритет. Помилка на цьому етапі веде до грубих процесуальних порушень.

Провадження на підставі угод

Класична модель передбачає повне дослідження доказів, змагальність і судові дебати. Але закон допускає ситуацію, коли сторони приходять до узгодженого рішення раніше. Врегульовано **Главою 35 КПК України**.

 Угода — це не обхід правосуддя, а інша форма його реалізації.

Види угод у кримінальному провадженні

Угода про примирення

Між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим). Акцент — на відновленні порушених прав потерпілого. Можлива не у всіх категоріях злочинів.

Угода про визнання винуватості

Між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим). Акцент — на ефективності кримінального переслідування та процесуальній економії. Має власні процесуальні межі.

Це принципово різні моделі з різними цілями, суб'єктами та умовами застосування.

Зміст та межі угоди

Угода — це завжди компроміс, але він не може виходити за межі закону. Відповідно до КПК України, угода повинна містити: формулювання обвинувачення, обставини правопорушення, узгоджене покарання та зобов'язання сторін.

1

Добровільність

Угода укладається без будь-якого примусу з боку сторін або третіх осіб.

2

Усвідомленість

Обвинувачений розуміє правові наслідки укладення угоди.

3

Законність

Угода не порушує прав інших осіб і відповідає вимогам КПК України.

Роль суду: не «реєстратор», а гарант

⚠ Найпоширеніша помилка: думати, що суд просто затверджує угоду. Насправді суд здійснює повноцінний контроль.

Суд зобов'язаний перевірити:

→ Чи добровільно укладена угода

→ Чи розуміє обвинувачений її наслідки

→ Чи відповідає угода закону

→ Чи не порушує вона права інших осіб

Лише після цього суд може **затвердити угоду або відмовити**. Суд не пов'язаний угодою — він оцінює її. Практика Верховного Суду постійно підкреслює: будь-які сумніви мають трактуватися на користь прав обвинуваченого.

Вирок та наслідки невиконання угоди

Особливий вирок на підставі угоди

Якщо суд затверджує угоду, він ухвалює вирок, який:

- Ґрунтується на угоді
- Не передбачає повного дослідження доказів
- Має обмежені підстави для оскарження

Наслідки невиконання

Якщо угода не виконується:

- Вона може бути **скасована**
- Провадження може бути **відновлено в загальному порядку**

Угода — це юридично зобов'язуючий інструмент, а не просто «обіцянка».

Угода дозволяє скоротити шлях до вироку, але не дозволяє скоротити шлях до справедливості.

Особливі порядки кримінального провадження

Як здійснювати кримінальне переслідування за відсутності особи або щодо носіїв публічних функцій — і при цьому не зруйнувати право на захист? Це питання лежить в основі трьох ключових інститутів: спеціального досудового розслідування *in absentia*, провадження щодо окремих категорій осіб та процесуальних гарантій в особливих порядках.

Спеціальне досудове розслідування *in absentia*

У класичній моделі кримінального процесу участь підозрюваного є ключовою. Але реальність ставить іншу ситуацію — особа переховується, перебуває на тимчасово окупованій території або за межами України. Закон передбачає спеціальне досудове розслідування, врегульоване КПК України.

i Головна ідея: це не «спрощений» процес, а процес із **підвищеними гарантіями** за відсутності особи.

Підстави для застосування *in absentia*

Закон не дозволяє застосовувати цей порядок довільно. Спеціальне досудове розслідування можливе лише за сукупності умов:

Підозра у вчиненні злочину

Особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Ухилення від правосуддя

Особа переховується від органів досудового розслідування та суду або перебуває за межами досяжності правосуддя.

Оголошення в розшук

Ключова умова — не просто відсутність, а саме **ухилення від правосуддя**.

Процесуальний механізм: рішення суду

Слідчий або прокурор не можуть самостійно вирішити проводити *in absentia*. Для цього потрібна **ухвала слідчого судді** — це прямо передбачено КПК України.

Прокурор подає клопотання

Суд перевіряє підстави

Дозвіл на спецрозслідування

Принцип незмінний: чим серйозніше відхилення від стандартної процедури — тим жорсткіший судовий контроль.

Участь захисника: ключова гарантія

Чому захисник обов'язковий?

Підозрюваний фактично відсутній — закон компенсує це обов'язковою участю захисника як центральної гарантії *in absentia*.

Без захисника неможливо:

- Забезпечити право на захист
- Вважати процес справедливим
- Допустити використання отриманих доказів

Захисник стає не просто представником, а **єдиним суб'єктом**, який забезпечує баланс процесу.

Повідомлення особи та межі допустимості

Способи повідомлення

За останнім відомим місцем проживання, через публікації та іншими передбаченими законом способами.

Реальність vs. формальність

Суд перевіряє не лише факт направлення повідомлення, а й його **реальність і добросовісність**.

Ризики порушень

Формальний розшук, недостатні підстави або неналежне повідомлення можуть призвести до визнання провадження **незаконним**.

 Верховний Суд: *in absentia* не може застосовуватися автоматично — суд має ретельно перевіряти факт ухилення та забезпечити реальне право на захист.

Висновок щодо *in absentia*

In absentia дозволяє судити без особи, але не дозволяє судити без її прав.

Спеціальне досудове розслідування — це вимушений механізм боротьби з ухиленням від правосуддя. Водночас це один із найризикованіших процесуальних інститутів, де будь-яке порушення процедури може зруйнувати все провадження.

Провадження щодо окремих категорій осіб

Якщо попередні інститути адаптували процес до *ситуації*, то тепер він адаптується до *статусу суб'єкта*. Виникає принципово інше питання: як притягнути до відповідальності особу, що виконує публічні функції, і не допустити політичного тиску на неї?

- ❑ Важливо одразу зруйнувати міф: особливий порядок — це не «привілей уникнення відповідальності», а **процесуальний фільтр від зловживань**.

Коло осіб: носії публічної функції

Перелік визначений у КПК України. Особливий порядок застосовується не через «високий статус», а через **ризик впливу на виконання публічних функцій**.

Народні депутати

Захист від переслідування за законодавчу діяльність.

Судді

Без гарантій суддю можна переслідувати за кожне непопулярне рішення — це руйнує незалежність суду.

Адвокати та прокурори

Та інші особи, щодо яких законом передбачено спеціальний порядок.

Сутність особливого порядку: процесуальні бар'єри

Особливий порядок проявляється не в «іншому праві», а в **іншій процедурі доступу** до кримінального переслідування.

→ **Спеціальний суб'єкт повідомлення**

Підозра не може бути повідомлена будь-яким слідчим — визначається спеціальний уповноважений суб'єкт.

→ **Обмежене коло прокурорів**

Процесуальні рішення приймаються не будь-яким прокурором.

→ **Додаткові погодження**

Часто потрібні додаткові погодження або спеціальні процедури відповідно до глави 37 КПК.

Роль суду та ризики зловживань

Посилений судовий контроль

Суд виступає гарантом від зловживань, перевіряє обґрунтованість втручання у статус особи та забезпечує баланс між слідством і незалежністю суб'єкта.

Реальні ризики, яким протидіє інститут:

- Політичне переслідування
- Тиск на суд
- Використання кримінального процесу як інструменту впливу

Але надмірні гарантії можуть перетворитися на механізм уникнення відповідальності — тому правильне застосування завжди є **балансом**.

Практика та ключовий висновок

Недотримання спеціального порядку робить процесуальні дії незаконними; навіть формальне порушення процедури може призвести до недопустимості доказів.

Гарантії не можуть ігноруватися «в інтересах ефективності». Тут форма = гарантія.

Закон не захищає особу від відповідальності — він захищає її від **неправомірного притягнення** до відповідальності.

Гарантія 1: Добровільність і усвідомленість

Найяскравіше ця гарантія проявляється у провадженні на підставі угод. Суд зобов'язаний перевірити:

Добровільність

Чи укладена угода без примусу або тиску?

Усвідомленість

Чи розуміє обвинувачений наслідки угоди?

Вільне рішення

Якщо виникає хоча б сумнів — угода не може бути затверджена.

Гарантія 2: Обов'язковий судовий контроль

Жоден особливий порядок не працює без суду — це абсолютне правило КПК України.

1

Угода

Не діє без затвердження судом (ст. 474 КПК).

2

In absentia

Неможливе без ухвали слідчого судді (ст. 297-4 КПК).

3

Окремі категорії осіб

Передбачає посилений судовий контроль на всіх етапах.

Жодне відхилення від стандартної процедури не може існувати без **судового фільтра**.

Гарантії 3 і 4: Право на захист та належне повідомлення

Право на захист

У спеціальному досудовому розслідуванні участь захисника є **обов'язковою** — саме він реалізує права підозрюваного. Без цієї гарантії весь процес стає одностороннім.

Належне повідомлення

Повідомлення повинно бути здійснене належним способом і спрямоване на **реальне інформування** особи.

Формальне повідомлення ≠ реальне забезпечення права знати. Суд перевіряє не лише факт, а й **якість** повідомлення.

Гарантії 5 і 6: Процесуальні бар'єри та МОТИВОВАНІСТЬ рішень

Спеціальні процесуальні бар'єри

У провадженні щодо окремих категорій осіб закон встановлює спеціальний порядок повідомлення про підозру, обмежене коло уповноважених суб'єктів та додаткові процесуальні умови. Ці гарантії ускладнюють можливість **неправомірного втручання**.

Мотивованість рішень

Коли процес спрощується або модифікується, рішення повинні бути ще більш обґрунтованими. Суд пояснює, чому допустиме відхилення від загального порядку. Інакше виникає ризик: «спрощений процес = спрощене мислення суду».

Позиція Верховного Суду та ЄСПЛ

Верховний Суд України

Особливі процедури допустимі, але не можуть зменшувати рівень захисту прав. Будь-яке спрощення має компенсуватися гарантіями.

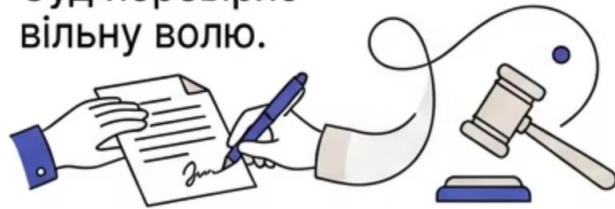
ЄСПЛ

Право на справедливий суд не зникає через зміну процедури. Обидві інституції послідовно виходять з однакової позиції.

Система процесуальних гарантій: підсумок

Гарантія добровільності та усвідомлення

Суд перевіряє вільну волю.

Обов'язковий судовий контроль

Без суду спеціальна процедура неможлива.

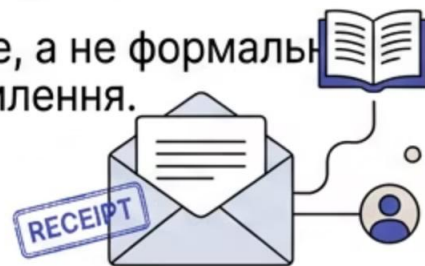
Забезпечення права на захист

Обов'язкова участь захисника.

Належне повідомлення учасників

Реальне, а не формальне повідомлення.

Спеціальні процесуальні бар'єри

Обмежене коло уповноважених суб'єктів.

Мотивованість судових рішень

Обґрунтування відхилень.

Процесуальні гарантії — це система запобіжників, механізм балансування та інструмент захисту від зловживань в усіх особливих порядках кримінального провадження.

Фінальний висновок

Особливий порядок змінює процедуру, але не має права змінювати рівень справедливості.

Тема «Особливі порядки кримінального провадження» демонструє **гнучкість** кримінального процесу та його здатність адаптуватися до складних ситуацій — і водночас його **жорстку прив'язаність** до гарантій прав людини.

In absentia

Судити без особи, але не без її прав

Окремі категорії

Не привілей, а процесуальний фільтр

Гарантії

Конструктивна частина кожного особливого порядку

